

References

1. Breviarij. (n. d.). *Velika ukrajynska encyklopediya*. Available at: <https://vue.gov.ua/%D0%91%D1%80%D0%B5%D0%B2%D1%96%D0%B0%D1%80%D1%96%D0%B9> (accessed: 19.10.2024).
2. Zaharchuk N., & Skavronskij P. (2013). Berdichivska monastirska knigozbirnya u fondah Nacionalnoyi biblioteki imeni V. I. Vernadskogo. *Biblioteki u zberezhenni kulturnoyi spadshini* : materiali Vseukr. nauk.-krayezn. konf., prisvyach. 75-j richnici Obl. b-ki dlya ditej Zhitomir. obrladi (26 veres. 2013 r., m. Zhitomir). Zhitomir: M. Kosenko. P. 321—327.
3. Historia klasztoru. (n. d.). *Karmelici Bosi Czerna*. Available at: <https://karmelczerna.pl/historia-klasztoru/> (accessed: 19.10.2024).
4. Historia klasztoru. (n. d.). *Karmelici Bosi Wadowice*. Available at: <https://karmel-wadowice.pl/historia-klasztoru/> (accessed: 19.10.2024).
5. Historia. (n. d.). *Klasztor Karmelitoww Bosych w Przemyslu*. Available at: https://web.archive.org/web/20090821055855/http://www.karmel.przemysl.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=50&Itemid=54 (accessed: 19.10.2024).
6. Ksiadz proboszcz Antoni Krechowicki. (n. d.). *Olejow Na Podolu*. Available at: https://www.olejow.pl/readarticle.php?article_id=791 (accessed: 19.10.2024).
7. Pastore S. (n. d.). MENOCHIO, Giovanni Stefano. *Treccani*. Available at: [https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-stefano-menochio_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/giovanni-stefano-menochio_(Dizionario-Biografico)/) (accessed: 19.10.2024).
8. Ciborovska-Rimarovich I. O. (n. d.). Knigozbirnya monastiryja Ordenu bosih karmelitiv u Vishnevci: istoriya ta knigoznavcha harakteristika fondu. Available at: https://www.medievist.org.ua/2013/02/blog-post_2081.html#:~:text=%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%80%20%D0%9E%D1%80%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%83%20%D0%B1%D0%BE%D1%81%D0%B8%D1%85%20%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%B5%D0%BB%D1%96%D1%82%D1%96%D0%B2 (accessed: 19.10.2024).
9. Ciborovska-Rimarovich I. O. (2019). *Drukarnya Berdichivskogo monastiryja bosih karmelitiv: istoriya ta vydavnycha diyalnist. 1758—1844* : [bibliografichna monografiya]. Kyiv.
10. Ferko P. (2022). Diyalnist Bosih Karmelitiv u Berdichevi. *Orden Bosih Karmelitiv v Ukrayini*. Available at: <https://karmel.org.ua/diyalnist-bosyh-karmelitiv-u-berdychevi-chastyna-1/#:~:text=%D0%97%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BC%20%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%80%D1%8F%20%D1%96%20%D0%BA%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%83> (accessed: 19.10.2024).

Надійшла до редакції 13 листопада 2024 року

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК 024.8(4-15)(091)(045)

DOI: 10.36273/2076-9555.2025.1(342).45-50

Михайло Онищук,

кандидат історичних наук, доцент,

завідувач відділу моніторингу ЗМІ

Книжкової палати України,

e-mail: zmi@ukrbook.net

<https://orcid.org/0000-0002-1340-1538>

Марина Ганечко,

старша наукова співробітниця

відділу моніторингу ЗМІ

Книжкової палати України,

e-mail: zmi@ukrbook.net

<https://orcid.org/0009-0001-6928-0376>

Крадіжки книг із бібліотек Західної Європи

У статті досліджено проблему крадіжок книг із бібліотек Західної Європи, зокрема історичні передумови, мотиви, причини, категорії, сучасні методи здійснення та заходи боротьби з цим явищем.

Проаналізовано наслідки втрат рідкісних і цінних видань для бібліотек та наукових спільнот, а також міжнародні ініціативи, спрямовані на захист цих культурних цінностей.

Розглянуто окремі випадки крадіжок книг із національних, університетських і монастирських бібліотек у хронологічному зрізі від середньовіччя до сьогодення.

Приділено увагу сучасним технологіям викрадення літератури з європейських бібліотек і міжнародній співпраці у боротьбі з цими злочинами.

Наведено рекомендації щодо заходів боротьби з крадіжками книг із бібліотек та забезпечення їхніх колекцій.

Ключові слова: крадіжки книг; бібліотеки Західної Європи; культурна спадщина; рідкісні книги, безпека бібліотек

Постановка проблеми. Проблема викрадення книг із бібліотек залишається актуальною протягом століть і викликає стурбованість громадськості, бібліотекарів, дослідників і культурних аналітиків. Особливо загрозливим це явище стало в Західній Європі, де багата культурна й інтелектуальна спадщина сприяла створенню умов для розквіту бібліотечних традицій і формування великих книжкових колекцій.

Викрадення книг із бібліотек є складним і багатогранним питанням, що потребує всебічного аналізу. Впродовж століть бібліотечні фонди та приватні книжкові зібрання стають об'єктами крадіжок через низку різних чинників, найпоширенішими серед яких є соціально-економічні умови, культурні аспекти, технічні й технологічні недоліки зберігання фондів, слабка організація заходів безпеки в бібліотеках. Втрата книг не лише обмежує доступ до знань, а й ставить під загрозу концепцію бібліотек як центрів освіти, спричиняє фінансові труднощі для установ, які зазнають збитків. Брак ефективних механізмів боротьби з крадіжками може призвести до серйозних наслідків і для бібліотек, і для суспільства загалом.

Аналіз досліджень і публікацій. Тема крадіжок книг із бібліотек Західної Європи неодноразово привертала увагу науковців різних країн. Нижче наведено огляд праць, у яких цю проблему досліджено з історичних, культурологічних і кримінологічних позицій.

Учені аналізують факти викрадення раритетних книг у періоди Ренесансу та Відродження, коли інтелектуальна власність, унікальні рукописи, рідкісні видання та архівні документи набули великої цінності. Наприклад, А. Петруччі аналізує долю рукописів і раритетних друкованих книг, які часто ставали об'єктами крадіжок у бібліотеках монастирів та університетів. Р. Вайс вивчає питання конфіскації античних рукописів у монастирях для формування приватних колекцій у часи Ренесансу. Н. Гарріс порушує проблему формування бібліотек доби Відродження й втрат фондів через крадіжки та торгівлю [1].

Перші фундаментальні розвідки з порушеної проблеми було присвячено викраденню культурних артефактів під час воєн, насамперед Наполеонівських і Другої світової. Конфіскація книг і архівів з європейських бібліотек нацистами, особливості функціонування книгозбірень у воєнні періоди є центральною темою праць М. Гресмана, Л. Х. Ніколаса та С. Мюррея [2].

Сучасним випадкам крадіжок рідкісних видань і стародруків присвячено дослідження М. Баттлз, С. Келлс, Р. Е. Сміт. Зокрема, у праці М. Баттлз порушено питання викрадення рід-

кісних книг у наш час. С. Келлс вивчає історію бібліотек і наводить приклади крадіжок і втрат у сучасну епоху, акцентує на проблемі збереження рідкісних колекцій. Р. Е. Сміт досліджує виклики, пов'язані з цифровізацією бібліотек і можливістю нелегального доступу до цифрових архівів [3].

Проблеми крадіжок книг із бібліотек розглядали й українські дослідники. Окремі аспекти запобігання крадіжкам із бібліотек та архівів висвітлено у праці Г. Боряк [4]. Г. Ковальчук наводить заходи безпеки, які перешкоджають утраті книжкових пам'яток унаслідок крадіжок, фактів вандалізму, недбалості працівників, інших небезпечних обставин і дій [5]. Ю. Юринець досліджує проблему запобігання крадіжкам архівних документів у контексті європейських практик, аналізує правові акти Ради Європи та Європейського Союзу й порівнює їх з українським правовим регулюванням [6].

Питанням крадіжок літератури з європейських бібліотек також присвячено матеріали інтернет-ресурсів [7—14].

У працях сучасних науковців подано новий погляд на проблему, наголошено на важливості міжнародної співпраці в бібліотечній справі, зосереджено увагу на поєднанні технологічних, соціальних і правових аспектів, що відкриває ширші можливості для запобігання крадіжкам та їх розслідуванню. Аналіз зазначених праць свідчить про багатоаспектність окресленої проблеми, що потребує застосування комплексного підходу до її вивчення.

Продовження студій у цій галузі, на наш погляд, є необхідним для розуміння соціальних наслідків викрадення літературних пам'яток із бібліотек, що потребує розроблення й запровадження ефективних стратегій і сучасних технологій охорони культурної спадщини.

Мета статті — дослідити причини, мотиви й методи крадіжок книг із бібліотек Західної Європи; проаналізувати наслідки цих злочинів та ефективні заходи протидії; з'ясувати роль суспільства, влади та бібліотечних установ у розв'язанні порушеної проблеми.

Відповідно до мети статті окреслено **завдання**:

1. Визначити основні причини, мотиви та методи викрадення книг з європейських бібліотек.
2. Навести категорії крадіжок.
3. Проаналізувати наслідки від втрат цінних видань для бібліотек і суспільства.
4. Запропонувати ефективні заходи зі зниження рівня крадіжок книг.

Виклад основного матеріалу дослідження. У бібліотеках Західної Європи зберігаються

унікальні артефакти, рукописи й рідкісні видання, що становлять історичну та наукову цінність. Втрата цих інтелектуальних і духовних скарбів має непоправні наслідки для збереження культурної ідентичності, розвитку науки, виховання майбутніх поколінь.

Особливої уваги варті випадки крадіжок раритетних видань із національних, університетських і монастирських бібліотек, здійснені від періоду середньовіччя до сьогодення.

Історичні передумови. Західна Європа завжди була осередком продукування й зберігання знань — від давніх монастирських бібліотек до сучасних університетських книжкових зібрань. Упродовж середніх віків книги в монастирях вважали найціннішими об'єктами, оскільки вони зазвичай були єдиними копіями рукописних текстів. Крадіжки книг у той період відбувалися доволі рідко, адже більшість монастирів була ізольованою, а доступ до книг мали лише ченці. Однак монастирі, що зберігали рідкісні манускрипти, часто стикалися з випадками викрадення рукописів, які згодом продавали чи обмінювали. Протягом століть ці крадіжки ставали наслідком не лише замовлень колекціонерів, а й воєнних конфліктів, коли переможці привласнювали бібліотеки як частину трофеїв. Наприклад, під час Тридцятилітньої війни (1618—1648) відбувалися численні випадки крадіжок бібліотек і рукописів з європейських монастирів.

В епоху Відродження, зокрема з розвитком європейських університетів у XII—XIV ст. і виникненням друкарства, що надало більше можливостей для поширення ідеологій і знань, кількість книжкових колекцій почала стрімко зростати. З'явилися великі приватні бібліотеки, і рідкісні видання стали популярним предметом колекціонування та купівлі-продажу, що призвело до збільшення кількості крадіжок і стимулювало розвиток чорного ринку. Цінні книжкові зібрання, наприклад, бібліотек Оксфордського університету або Королівської бібліотеки Франції, зазнали значних втрат через крадіжки раритетних пам'яток. Відомі випадки, коли бібліотекарі чи працівники книгосховищ викрадали книги для продажу на чорному ринку. Наприклад, у XVIII ст. значну частину колекції Ватиканської бібліотеки було втрачено через внутрішні крадіжки.

У середньовічних хроніках зафіксовано випадки викрадення літератури не лише внаслідок воєнних конфліктів, а й через злочини приватних осіб. Власники книжкових колекцій намагалися захистити свої скарби від крадіжок, застосовуючи різні методи, зокрема

каталоги та особливі знаки, проте часто цих заходів було недостатньо.

Крадіжки в сучасних бібліотеках. У XXI ст. крадіжки раритетних книг із бібліотек Західної Європи набули нових форм і залишаються серйозною проблемою. З розвитком цифрових технологій та електронної торгівлі антикваріатом зростає попит на старовинні видання. Ціни на рідкісні книги на аукціонах можуть сягати сотень тисяч доларів, що робить цей бізнес надзвичайно привабливим. Часто крадіжки замовляють чи здійснюють люди, які хочуть поповнити приватну бібліотеку, антикварну колекцію або заробити на нелегальному продажу цінних книг. Найвідоміші випадки крадіжок літератури зафіксовано у бібліотеках Франції, Великої Британії, Німеччини та Італії.

Один із найгучніших злочинів стався у 2017 р., коли з архівів у Лондоні зникло понад 160 цінних видань, поміж яких праці Галілео Галілея, Ісаака Ньютона та Леонардо да Вінчі.

Ще один резонансний випадок трапився в Італії, коли з бібліотеки в Неаполі було викрадено кілька рідкісних наукових праць з астрономії та математики із зібрання відомого італійського науковця XVII ст. Джованні Саксердо.

З'ясувалося, що поліція має справу з масштабною та скоординованою серією крадіжок. За даними Європолу, з 2022 р. понад 170 книг вартістю більш як \$2,6 млн зникли з Латвійської національної бібліотеки в Ризі, бібліотеки Вільнюського університету, Берлінської державної бібліотеки, Баварської державної бібліотеки в Мюнхені, Національної бібліотеки Фінляндії в Гельсінкі, Національної бібліотеки Франції, університетських бібліотек Парижа, Ліона та Женеви, а також із чеських книгозбірень [7; 11].

Наприклад, у 2023 р. крадіжку цінних видань виявили в Національній бібліотеці Франції, де дев'ять раритетних книг загальною вартістю €650 тис. замінили підробками. Адміністрація Державної бібліотеки Берліна повідомила про крадіжку п'яти книг, ціна яких на антикварному ринку перевищує €100 тис. У Баварській державній бібліотеці зникли дві рідкісні книги. Аналогічний злочин було скоєно в Саксонії [8].

Найбільше постраждала бібліотека Варшавського університету, що має велику колекцію цінних книг XIX ст. У жовтні позаминулого року в її фондах виявили нестачу 78 раритетів загальною вартістю майже €1 млн. На думку представника навчального закладу, крадіжки могли розпочатися восени 2022 р. і тривали майже 10 місяців, поки їх не виявили. У всіх випадках оригінальні видання замінювали якісними копіями [7].

Сучасні виклики також пов'язані з інтернаціональним характером крадіжок. Ринок рідкісних книг глобалізувався, і викрадені об'єкти часто потрапляють до приватних колекціонерів чи на аукціони в інші країни. Відстежити та повернути ці видання надзвичайно важко, особливо якщо вони зникають на тривалий період.

Причини крадіжок. Є низка причин, що спонукають до викрадення книг із бібліотек Західної Європи. Найбільш значущими поміж них є соціально-економічні й культурні чинники, недостатні заходи із захисту фондів.

Соціально-економічні чинники. Як зазначалося, соціально-економічні проблеми часто спонукають людей до крадіжок. Це спокусливий варіант легко й швидко стати власником цінних чи раритетних видань або збагатитися на їх продажу. За результатами аналізу даних, здійсненого Українським інститутом культурних досліджень, було з'ясовано, що 60% крадіжок скоюють особи з низьким рівнем доходів. З огляду на цю проблему доцільно розглянути можливі шляхи соціальної підтримки цієї верстви населення, що допоможе знизити ризик крадіжок.

Культурні чинники. Крадіжки книг часто пов'язані з певними культурними нормами, сформованими в суспільстві, та соціальним сприйняттям бібліотек, книг і читання. Часто представники молодого покоління не усвідомлюють їх важливості й цінності. Ставлення до бібліотек як до "безоплатних ресурсів" посилює враження, що крадіжка книг не становить серйозного правопорушення, і знижує моральні бар'єри потенційних зловмисників.

Проблему сприйняття бібліотек і книг як значущих і цінних культурних об'єктів допоможуть вирішити освітні програми, які сприятимуть формуванню поваги до друкованого слова, бібліотечних колекцій і рідкісних видань як невіддільного елемента культурної спадщини країни. Важливо розвивати у громадськості усвідомлення цінності знань і вагомості ролі бібліотек у розвитку особистості та суспільства. У деяких країнах успішно реалізують програми, які підвищують інтерес до читання та книг, залучають молодь до бібліотек через соцмережі, культурні й освітні заходи, що також сприяє скороченню кількості крадіжок.

Недостатні заходи з безпеки. Системи безпеки багатьох бібліотек часто не відповідають сучасним вимогам. Такі проблеми, як брак електронних міток і систем відеоспостереження в поєднанні з великим потоком відвідувачів, створюють сприятливі умови для злочинців, адже фонди

залишаються вразливими до крадіжок. Багато бібліотек потребують збільшення фінансування, щоб мати змогу інвестувати в нові технології, модернізацію систем безпеки. Дослідження свідчать, що впровадження нових RFID-технологій¹ допоможе знизити рівень крадіжок на 50%. Бібліотекам слід ініціювати програми залучення грантів і фінансування для технічного вдосконалення систем безпеки.

Мотиви крадіжок. Основні мотиви викрадення книг із бібліотек Західної Європи систематизуємо в кілька категорій:

1. **Фінансова вигода.** З початком книгодрукування рідкісні видання та першодруки стали товаром, який можна вигідно реалізувати на чорному чи антикварному ринках, міжнародних аукціонах, приватним колекціонерам. Цей аспект мотивує злодіїв і робить книги привабливим об'єктом крадіжок.

2. **Політичні інтереси.** У періоди війн або політичних конфліктів викрадення цінних видань може слугувати засобом здобуття стратегічно важливої інформації чи контролю над культурною спадщиною. Наприклад, під час Наполеонівських воєн бібліотеки багатьох європейських країн постраждали через вивезення рідкісних примірників; під час Другої світової війни нацисти систематично грабували бібліотеки, особливо в окупованих країнах. Мета таких крадіжок полягала не тільки в культурному збагаченні Німеччини, а й у знищенні духовної та інтелектуальної спадщини підкорених народів.

3. **Ідеологічні мотиви.** В окремих випадках крадіжки можуть бути мотивовані національними чи релігійними чинниками. Наприклад, у часи інквізиції та релігійних переслідувань книги, які вважали єретичними чи небезпечними для режиму, викрадали або знищували. Під час воєнних конфліктів або окупацій, як зазначалося, бібліотеки навмисно розграбовували, аби позбавити країну-жертву національної культурної пам'яті.

4. **Колекціонери та бібліофіли.** Від доби Відродження й до сучасності крадіжки книжкових раритетів часто замовляли чи здійснювали колекціонери заради поповнення особистих зібрань. Навіть попри незаконність таких дій завзяті бібліофіли намагаються у будь-який спосіб придбати примірники унікальних видань для власної бібліотеки.

¹ Radio Frequency Identification — технологія безконтактного обміну даними, заснована на використанні радіочастотного електромагнітного випромінювання. RFID застосовують для автоматичної ідентифікації та обліку об'єктів, а також відстеження їх переміщень на виробництві, в логістиці, торгівлі тощо.

5. *Науковий інтерес.* Окремі крадіжки мотивовані бажанням дістати ексклюзивний доступ до інформації, наявної в рідкісних виданнях. Зловмисники прагнуть використати ці відомості до того, як вони стануть загальнодоступними.

Категорії крадіжок. У проєкті Концепції забезпечення національних інтересів в архівній справі, яку розробили відомі архівісти К. Новохатський і Л. Скрицька, крадіжки кваліфіковано як загрози змішаного характеру й згруповано у три категорії:

1. Крадіжки та терористичні акти, здійснені зовнішніми злодіями.
2. Крадіжки, розкрадання, привласнення, здійснені працівниками архівних установ.
3. Крадіжки з приватних архівів.

Спільною причиною крадіжок усіх категорій визнано формування тіншового антикварного ринку архівних документів.

Дестабілізаційними чинниками першої категорії крадіжок є: брак охорони й охоронної сигналізації; недоліки в організації роботи охоронних служб і систем; нестача камер спостереження у сховищах, читальних залах, на прилеглий території; розміщення поряд з архівними установами ресторанів, великих торговельних закладів, автостоянок; надання приміщень в оренду сумнівним юридичним особам; недофінансування; недотримання вимог охоронного режиму з боку керівників архівних установ.

Щодо другої категорії крадіжок, які здійснюють внутрішні злодії, дестабілізаційними чинниками є: зниження рівня повного, об'єктивного обліку та контролю за зовнішнім і внутрішнім переміщенням документів; низький соціальний захист персоналу.

Третю категорію крадіжок із приватних архівів, на думку авторів Концепції, спричиняють такі чинники, як брак правової норми покарання, невизначеність в юридичному полі архівних документів як об'єктів рухомого майна.

На жаль, життєві реалії та час наповнюють ці теоретичні формули конкретним змістом і вносять до них суттєві корективи. Зокрема, крадіжки, скоєні внутрішніми злодіями, нині набувають глобального поширення й перетворюються на одну з найнебезпечніших загроз, яку автори Концепції недооцінили. Шкода, що серйозну загрозу від крадіжок книжкових пам'яток, лише тепер починають усвідомлювати у світі [4, с. 7].

Методи викрадення книг. Упродовж століть методи крадіжок книг змінювалися відповідно до розвитку технологій. У сучасних умовах злочинці використовують як традиційні, так і новітні методи, серед яких — фізичне проникнення, інсайдерська діяльність, електронні шахрайства тощо.

Фізичне проникнення. Незважаючи на сучасні системи безпеки, злочинці знаходять способи проникнути в бібліотеки, використовуючи технічні засоби блокування охорони та систем сигналізації, а також "сліпі зони", де не встановлено камер відеоспостереження чи інших пристроїв захисту. Часто крадії можуть діяти за допомогою підроблених документів або підкupu працівників бібліотеки.

Наприклад, найгучніший злочин із викрадення рідкісних книг із лондонських архівів було організовано групою професійних крадіїв, які проникли в будівлю через дах. Злодіям вдалося винести чимало фоліантів загальною вартістю \$2,5 млн, поміж яких — копія трактату Йоганна Кеплера "Загадка Космосу" 1621 р., що належала Ейнштейну; прижиттєві копії книг Ньютона, Коперника, Галілея, а також відбитки картин Франсіско Гої, датовані XVIII ст. [9]. Інший резонансний випадок стався у бібліотеці Тартуського університету (Тарту — друге за величиною місто Естонії). Чоловіки десять днів працювали із замовленими книгами, після чого до бібліотеки не повернулися. Через чотири місяці, під час щорічної інвентаризації, працівники виявили, що вісім книг, які вивчали чоловіки, зникли й були замінені факсиміле такої високої якості, що виявити їх міг тільки експерт. За словами затриманих, їм знадобилося два-три тижні, щоб зробити якісні копії антикваріату, після чого вони зникли разом з оригіналами [9; 12].

Інсайдерська діяльність. У багатьох випадках крадіжки здійснюють працівники бібліотек чи особи, які мають доступ до рідкісних колекцій. Вони можуть виносити книги, використовуючи службовий статус, або передавати інформацію злочинцям.

Електронне шахрайство. Інтернет-аукціони та платформи продажу антикваріату надають нові можливості для нелегального обігу викрадених книг. Використовуючи підроблені документи та псевдоніми, зловмисники можуть продавати рідкісні видання через кордони, уникаючи юридичної відповідальності.

Наслідки крадіжок книг для культурної спадщини. Книги з бібліотек викрадають упродовж століть — і співробітники, і читачі, і виконавці замовлень колекціонерів. Для мисливців за антикваріатом бібліотеки є ідеальною мішенню, адже розраховані на обслуговування великої кількості відвідувачів, поміж яких важко виявити злодіїв. Крім того, бібліотеки часто мають проблеми з фінансуванням, через що не захищені так надійно, як музеї та інші установи з цінними артефактами. Внаслідок крадіжок книг бібліотеки Західної Європи щороку зазнають збитків на мільйони євро.

Загальносвітової статистики не існує, але в окремих країнах підрахувати відсоток неминучих втрат все-таки намагаються. Зокрема, британський бібліотекознавець М. Дьюї у книзі "Проектування публічних бібліотек" зазначав, що через крадіжки кожна бібліотека в середньому втрачає приблизно 5,3% колекцій. У грошовому еквіваленті такі втрати становлять £150 млн на рік [17].

За даними французької страхової групи Argos, щороку у світі викрадають культурних цінностей на суму \$10 млрд. І у Старому, і в Новому світі, метою злодіїв є не лише картини: будь-який документ, давній або менш давній, дуже цінний або менш цінний — усе, що має потенційного покупця, перебуває в небезпеці. Загалом протиправні операції з культурними цінностями посідають третє місце у світі (після незаконної торгівлі зброєю та наркотиками) серед злочинів міжнародного характеру. До того ж архівно-рукописний і картографічний сегменти, порівняно з мистецьким (музейним), набувають для мисливців за раритетами дедалі більшої ваги.

Від 1987 р. Комітет із безпеки секції рідкісних книг і рукописів Американської асоціації бібліотек (RMBS Security Committee) веде поточний реєстр крадіжок із бібліотек і архівів, базований на публічній інформації у пресі. Повідомлення стосуються переважно США, Великої Британії та низки інших європейських країн. За даними ресурсу, перелік архівних і бібліотечних крадіжок, скоєних лише протягом 2005 р., надає картину глобальної катастрофи. До того ж зростання масштабів крадіжок супроводжується вдосконаленням форм і засобів їх організації та здійснення [4, с. 6—7]. Наприклад, у більшості випадків крадіжок книг у 2022—2023 рр. оригінали замінили якісними копіями, які навіть імітували фоксинг² [7]. Окрім того, крадіжки часто призводять до руйнації чи знищення раритетів, якщо вони потрапляють до рук недобросовісних колекціонерів або на чорний ринок.

Наслідки крадіжок книг суттєво позначаються на розвитку культури та історії Західної Європи. Серед них виокремимо такі:

1. Втрата культурної (наукової) спадщини. Рідкісні книги є джерелом унікальних даних, які часто не мають аналогів і які важко чи неможливо відтворити. Крадіжки призводять до втрати рідкісних книг, манускриптів і видань, що мають історичну, наукову й культурну цінність. Значна частина історичних знань може бути назавжди втрачена чи залишатися недоступною. Це обмежує доступ до важливих, цінних джерел

інформації для науковців і студентів, негативно впливаючи на якість освіти, а також на дослідження в багатьох наукових сферах, як-от історія, література та мистецтво. Багато викрадених рідкісних видань не підлягають відновленню, що становить незворотні втрати для культурної спадщини.

2. Фінансові витрати. Вартість рідкісних книг може сягати значних сум, і втрата таких об'єктів передбачає значні фінансові витрати бібліотек на відновлення примірників і посилення заходів безпеки. За даними досліджень, середні витрати на повернення та відновлення зниклих видань можуть становити десятки тисяч євро щорічно. Це обмежує фінансування інших важливих ініціатив, як-от освітні програми та культурні проекти.

3. Зниження довіри до бібліотек. Часті крадіжки книг можуть знизити довіру до бібліотек як до безпечних місць для навчання та досліджень, що призводить до зменшення відвідуваності й впливає на фінансовий стан установ.

4. Ідеологічні втрати. Викрадення книг призводить до втрат, нерідко непоправних, частин національних колекцій, що є важливими символами ідентичності та культурної спадщини. До того ж багато книг, викрадених під час воєнних конфліктів або окупацій, так і не повертаються до країн походження, що створює додаткові проблеми юридичного та культурного характеру в міжнародній площині.

Заходи боротьби з крадіжками книг. У документі "Заходи щодо запобігання крадіжкам" та підсумковому "Звіті про архіви в розширеному Євросоюзі", підготовленому на замовлення Ради Європи в листопаді 2005 р., наведено перші конструктивні пропозиції щодо протидії незаконному обігові документів, зокрема: зобов'язання торгівців антикваріатом вести реєстр об'єктів із зазначенням їх походження; моніторинг каталогів антикварних продажів; звільнення від податків свідомих громадян, які придбали викрадені цінності й повернули їх архіву; посилення контролю за рухом документів усередині архіву; упровадження практики використання в читальних залах копій документів замість оригіналів; розроблення методик спеціального маркування документів; вивчення можливостей упровадження наявної у країнах Євросоюзу бібліотечної мережі безпеки The Liber Security Network; створення загальноєвропейської бази даних викрадених документів, подібно до бази даних викрадених мистецьких творів [4, с. 10].

(Далі буде)

Надійшла до редакції 29 листопада 2024 року

² Вікові руді або коричневі плями на старовинних документах.